

Masteruppsats i offentlig förvaltning [HT16]

Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet

Emma Devér

Handledare: Tom Karlsson

Examinator: Pierre Donatella

Färden från välfärden?

*- en kritisk diskursanalys kring medborgarbegreppets utveckling i ett
nyliberalistiskt samhälle*

Tack

Inledningsvis vill jag tacka min handledare Tom Karlsson vars goda råd och handledning fått mig på rätt spår när jag närmat mig utkanterna. Vars tid och engagemang möjliggjort denna uppsats.

Stort tack till nära och kära som uppmuntrar och sprider positiv energi i tider som känns dystrare än andra och särskilt stort tack till mamma och pappa för ert stöd och ständiga uppmuntran.

Emma Devér

2017-01-04

Abstract

Studien avser att studera hur medborgaren diskuteras och konstrueras diskursivt inom ramen för vissa statliga utredningar (SOU) över tid i Sverige. Studien bidrar därmed till en analys av hur medborgare kommit att individualiseras utifrån en liberal utgångspunkt, vilket i förlängningen innebär ett samhällsomvälvande skifte mot en mer individualistisk stat. I studien har forskningen genomförts utifrån Fairclough kritiska diskursanalys. Det empiriska materialet som studerats är hämtade från Statens offentliga utredningar gällande industrisektorn. Studien resultat pekar på att konstruerandet av medborgaren skiljer sig beroende på vilken diskursordning som innehar tolkningsföreträdet. Resultatet visar dock inga tydliga tendenser gentemot att det skett ett skifte mot en individualistisk stat.

Nyckelord: New public management, nyliberalism, individualisering, industrialisering, kritisk diskursanalys, Fairclough

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	5
1.1	PROBLEMFORMULERING	6
1.2	BAKGRUND	7
1.3	SYFTE & FRÅGESTÄLLNING	9
1.4	AVGRÄNSNINGAR.....	9
2	TEORI	10
2.1	VAD ÄR DISKURS?	10
2.2	DISKURSANALYS	11
2.3	KRITISK DISKURSANALYS	13
3	METOD	15
3.1	FAIRCLOUGHS TRE DIMENSIONER	16
3.1.1	<i>Analys av textens egenskaper</i>	17
3.1.2	<i>Analys av diskursiv praktik</i>	19
3.1.3	<i>Analys av social praktik</i>	22
3.2	METODDISKUSSION	23
3.3	EMPIRI & DATAINSAMLING	24
3.4	URVAL & GENOMFÖRANDE	25
3.5	UPPSATSENS TROVÄRDIGHET	25
4	EMPIRI	26
5	ANALYS	27
5.1	DISKURSIV PRAKTIK.....	28
5.2	SOCIAL PRAKTIK.....	35
6	RESULTAT & SLUTSATS	36
6.1	DISKUSSION OCH VIDARE FORSKNING	38
7	REFERENSER	40

1 Inledning

Debatten kring den offentliga sektorns tjänster kan idag anses ändlös. Media rapporterar ständigt om missnöje från både medborgarna och de offentligt anställdas håll. Sjukvården och skolan är de yrkesområden inom den offentliga sektorn där debatten vanligtvis hörs mest. Båda yrkesområdena styrs genom styr- och ledningsmodellen New Public Management, NPM (Sydsvenskan, 2015; Dagens Nyheter, 2013).

Politiker och beslutsfattare diskuterade huruvida statens kontroll över förvaltningarna borde minska och därmed låta de individuella verksamheterna själva bestämma hur organisationen och arbetet skulle genomföras (Karlsson, 2017). Argumenten bakom de reformer som kom att lyftas fram syftade på att marknaden leder till en bättre anpassning för brukarnas behov av offentlig service samt en högre effektivitet (Norén, 2000).

Almqvist (2004) påvisar att offentliga organisationer genomgått omfattande förändringar under de senaste decennierna. Dessa förändringar inom förvaltningen myntas under begreppet "New Public Management" som beskrivs likt ett kluster av idéer lånade från den privata sektorns ramverk för administrativt arbete. Sparsamhet med offentliga resurser, särskilda kriterier för produktivitet och effektivitet samt konkurrens inom den offentliga verksamheten var några av de utgångspunkter som följde med in i den offentliga sektorn under NPMs intåg i slutet av 1980-talet (Forsell & Jansson, 2000; Almqvist, 2004). Under mitten av 1990-talet hade i stort sett hela statsförvaltningen implementerats med mål- och resultatstyrning (Forsell & Jansson, 2000). NPM har bidragit till ökad arbetsbelastning och i värre fall, sjukskrivningar av personalen inom de offentliga tjänsterna. Personal inom sjukvård tvingas ägna större delen av arbetstid åt dokumenthantering än patientbesök för en styrmodell som avsåg att effektivisera systemet snarare än att ineffektivisera det.

I sin avhandling beskriver Nordgren (2003) framväxten av marknadstänkande och rättighetstänkandet inom den svenska sjukvården. Nordgren menar att allt fler samhällsområden har sedan 1980-talet utvecklats i en riktning mot ökat bruk av marknadens ekonomiska språkbruk samt handlingar som efterföljer idéerna om marknaden. Även Forsell och Jansson (2000) menar att språkbruk av begrepp som privatisering, avreglering, konkurrens, valfrihet och kundorientering spridits under slutet av 1990-talet. Nordgrens avhandling påvisar en förskjutning av marknadens samt juridikens diskurser till sjukvården

vilket i sin tur bidragit till en förändrad syn på den sjuke från patient till kund. Författaren drar slutsatsen att marknadskursen stiftar ett kund-begrepp som utmärks av ökad grad av valfrihet, rättigheter och vårdgaranti inom sjukvården under perioden år 1970-2000. Vidare problematiserar Nordgren kundpositionen patienten erhåller vid den tilltagna marknadskursen då den bortser patienters sårbarhet, utsatthet och beroende. Marknadskursen förmedlar marknadslösningarnas goda egenskaper och tydliggör inga eventuella tvivel och risker om dess lämplighet inom sjukvården. Nordgren menar att kursen framför en illusion om att marknadslösningar är av generell karaktär och kan lösa problemen i alla verksamheter. Vidare belyser han de negativa effekter som utgörs av kursens krav på utestängning av de kategorier människor delas upp i inom sjukvården. Det sker en selektion av patienter utifrån en riskbedömning baserad på patientens lönsamhet. Kunder som väljs anses vara ekonomiskt lönsamma medans särskilt svårbehandlade och kostsamma patienter anses som icke-lönsamma och utesluts därmed av kursen (Nordgren, 2003).

1.1 Problemformulering

Studiens problemformulering baseras på Blomqvist (2004) artikel där privatiseringens inverkan på den svenska välfärdsstaten problematiseras. Hon lyfter fram tre huvudpunkter som kan leda till att andelen privata utförare, samt andelen av den privata finansieringen av verksamheterna, kan komma att öka.

Blomqvist första punkt beskriver privatiseringens förmåga att bilda egna politiska anhängare då vissa grupper faller ut som vinnare genom denna konstruktion. Den politiska inverkan utgörs även av att de privata tjänstbrukarna återfinns bland de resursstarkaste i samhället, trots att de är relativt få. Blomqvist menar att privatiseringens "förlorare" är de som stannar kvar inom det offentliga tjänstesystemet. Dessa brukare utgör mindre risk för att mobilisera sig eftersom det är teoretiskt sett ingenting som hindrar dem från att lämna de sämre tjänsteleverantörerna. Blomqvist menar att privatiseringen skapar nya politiska aktörer bestående av de privata tjänsteleverantörerna och deras lobbyverksamheter (Blomqvist, 2004).

Vidare påvisar Blomqvist att valfrihet hos brukaren kan påskynda processerna för ökad privatisering. Eftersom brukarens val skapar allt mer stratifierad¹ och kulturellt mångfaldig tjänstesektor menar logiken bakom att det ständigt ökar kraven på mer exklusiva och kulturellt särskiljande tjänstealternativ. De sociala stratifieringseffekterna av privatisering förstärks ytterligare av de ekonomiska incitamenten för leverantörer, både privata och offentliga, att anta en selektiv förhållning mot nya brukare. Blomqvist menar att högutbildade generellt anses som mer attraktiva kunder eftersom anses som resursstarka, är sannolikt friskare och har högrepresterande barn. Socialt stratifierade tjänster kan därmed urholka politiska försök att förhindra utvecklingen av status- och/eller kvalitetsskillnader mellan privata och offentliga vårdgivare. Om skillnader gällande kvalitet och status blir offentliga kommer efterfrågan av privata tjänster att ytterligare öka (Blomqvist, 2004).

Den tredje, men enligt Blomqvist möjligen den viktigaste punkten, beskriver hur privatiseringens tillhandahållande av välfärdstjänster kan leda till ökat tryck på finansiering. Det innebär att privatiseringen riskerar att ta en allt mer skadlig motverkande form mot välfärdsstatens mål om social jämlikhet. Skulle en kommersiell marknad för privata högkvalitativa tjänster utvecklas, öppnar det möjligheter för de som kan, att direkt betala för dessa tjänster snarare än att vänta och låta offentliga myndigheter köpa tjänsterna åt deras räkning. Blomqvist menar att effekter som dessa kommer underminera politiska försök att upprätthålla en jämlik och universell leverantör av välfärdstjänster. Vidare beskrivs ökad privat finansiering och försvagande av det offentliga omfördelningssystemet som möjliga utfall vid ekonomisk försiktighet vilket Blomqvist påpekar kunde bestå då hon förklarar att denna form av privatisering höll på att ta form i Sverige (Blomqvist, 2004).

1.2 Bakgrund

Nyliberalismen, som nämnts ovan, härstammar från den tidiga liberalismen från 1600-1700 talet och framåt där betonad frihet för den enskilda individen var en grundläggande princip. Nyliberalismens kärna tydliggörs i den liberala synen på rättighets- och frihetsbegreppen från 1700-talet såsom den enskilda människans position i samhället, synen på marknaden, diskussionen om statens roll i samhället samt nödvändigheten av maktindelning. Den nyliberala diskursen hade i slutet av 1900-talet en betydande inverkan på samhällets

¹ Sociala grupper försöker definiera sig själva genom separation från andra och kontinuerligt hitta nya sätt att göra det (Blomqvist, 2004).

politiska samt ekonomiska diskurser och anses ha bidragit till omvandlingen av den offentliga sektorn i Sverige. Ur den nyliberala diskursen uppkom marknadsskiskan vars genomslag i samhället möjliggjorts genom den nyliberala diskursens framträdande (Lindqvist, 2004) vilket i sin tur möjliggjort införandet av införandet av NPM (Nordgren, 2003; Blomqvist, 2004; Karlsson, 2017).

Becks (1989) forskning redogör ett samhällskifte från industrisamhället till det moderna samhället. Skiftet förklaras genom den individualiseringsprocess som uppkommit i samband med den ökade industrialiseringen vilket innebär att individualiseringen ses som en sociologisk och samhällshistorisk utveckling. Individualiseringen har blivit den historiska och sociala process där trosuppfattningar, värderingar, beteenden och attityder i ökad grad baseras på personliga val och inverkan av de traditionella och sociala institutionerna minskar. Traditionella parametrar från industrisamhället så som familj och klass begränsar inte längre människors sociala orientering i samhället (Öhman, 2009).

Familjeband och klasskillnader försvinner dock inte helt under individualiseringsprocessens utveckling, den tar snarare ett steg tillbaka från den nya individuella livsplanens mittpunkt. Dock påvisar individualiseringsprocessen motsägelser eftersom den samtidigt skapar nya beroendeställningar för människan. Individualiseringen formas inom ramen av de möjligheter som individen tillges av samhället vilket lett till att människan ändå haft svårt att bli självständig. Istället har samhället ersatt de traditionella kraven mot krav som existerar på arbetsmarknaden och individen lever i sin tillvaro som konsument (Beck, 1989). Beck menar att sekundära institutioner och instanser formar individens liv och gör människan känslig för marknaden och trender vilket är i direkt motsägelse gentemot den bild som individualiseringen presenterar. Individualisering har enligt Beck resulterat i att individen är beroende av marknaden inom livets alla områden och blir därför utlämnad åt en ny extern styrning och standardisering eftersom det som framkallar en individualisering framkallar även en standardisering (Beck, 1989).

1.3 Syfte & frågeställning

Studien avser att studera hur medborgaren diskuteras och konstrueras diskursivt inom ramen för vissa statliga utredningar (SOU) över tid i Sverige. Studien bidrar därmed till en analys av hur medborgare kommit att individualiseras utifrån en liberal utgångspunkt, vilket i förlängningen innebär ett samhällsomvälvande skifte mot en mer individualistisk stat.

- *Hur konstrueras begreppet medborgare i SOU:s under perioden mellan 1950-tal till 1990-tal?*
- *Vilka, om några, skillnader i formuleringen kan identifieras mellan perioderna?*

Studiens syfte knyter an till Blomqvists (2004) forskning som fokuserar på de effekter privatiseringen har inom välfärdssektorn. Forskningen redogör flera utfall där andelen privata utförare, samt andelen av den privata finansieringen av verksamheterna, kan komma att öka varpå denna studie avser att kunna påvisa att staten riskeras individualiseras ytterligare om det så skulle ske. Ett resultat som visar att medborgaren konstruerats genom den nyliberala diskursen under senare perioden av 1900-talet kan delvis inom Blomqvists forskning instämma om att en samhällsomvandling skett samt att den kan komma att öka.

1.4 Avgränsningar

Avgränsning kring vilka utredningar som ska undersökas är väsentlig för att konkretisera studien vilket även gör den genomförbar. Eftersom tidsperioden för studiens genomförande är begränsad, antas antalet utredningar som underlag beräknas uppgå till fyra alternativt fem beroende på empirins omfattning. Utredningarna som utgör studiens empiriska underlag berör den industriella sektorn. Valet att fokusera studiens empiri inom industrisektorn baseras till stor del på Becks (1989) koppling mellan industrialiseringen och individualiseringen samtidigt som det finns en stark ideologisk kärna inom den svenska välfärdspolitiken till industrisamhället.

2 Teori

Detta kapitel avser att bidra till en grundläggande kartläggning och förståelse för diskursanalys som en teoretisk utgångspunkt för att kunna ge en fördjupad bild av studiens teoretiska referensram vilken senare tillämpas som metod.

2.1 Vad är diskurs?

“En diskurs är ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen).“

- Winther Jørgensen & Phillips, 2000 s. 7

Begreppet *diskurs* innehåller ofta en idé om att språk struktureras i olika mönster som våra utsagor efterföljer när vi agerar inom olika sociala domäner. Vanligt förekommande är “politisk diskurs” eller “medicinsk diskurs” (Jørgensen & Phillips, 2000). Foucault (1972) beskriver diskurs likt en metod som formar objektet den talar om. Denna definition sammanfattar relationen mellan diskurser och vår värld av saker vi lever i. En diskurs avser en sammansättning av bland annat berättelser, uttalande och metaforer som tillsammans bidrar till en specifik version av händelser (Burr, 2015).

Inom den kritiska diskursanalysen är språk som diskurs en form av handling som tillåter människor att påverka världen. Diskurs anses även vara en form av handling som är historiskt samt socialt belägen och som befinner sig i ett dialektiskt förhållande till andra sociala aspekter (Jørgensen & Phillips, 2000). Fairclough beskriver diskurs som en form av social praktik som *konstituerar* den sociala världen men också *konstitueras* av andra sociala praktiker. Diskurs står som social praktik i ett dialektiskt² förhållande till andra sociala dimensioner (Fairclough, 2010; Fairclough, 1992).

Norrby (2004) hävdar att begreppet *diskurs* är nära associerat med *diskursanalys* vilket gör det nästan omöjligt att isolera specifika definitioner som gäller diskursen men inte diskursanalysen. Känner vi till vad en forskare menar med begreppet diskurs förstår vi också vad han eller hon anser är diskursanalysens funktion. Norrby (2004) presenterar en uppställning med de vanligaste avgränsningarna av diskursbegreppet:

² Sätt att ställa argument mot varandra för att därefter komma till nya insikter (NE, 2016).

- a) *talat språk*³
- b) *naturligt uppkommet språk*
- c) *språk i sammanhang: "text i kontext"*
- d) *"mänsklig aktivitet" i någon (språklig) manifestation*
- e) *interaktivt språk*

Definitionerna ovan kombineras vanligtvis för att beskriva vad en diskurs är vilket Norrby (2004) exemplifierar genom att reservera termen diskurs för *talat språk*. Begreppet text tillämpas för skrivet språk men benämns diskurs. Norrby (2004) menar att det är omöjligt att tala om diskurs utan att beröra kontextbegreppet eftersom diskurs inbegriper kontext. Finns det ingen kontext eller sammanhang och ett yttrande står isolerat är det ingen idé att tala om diskurs. Enligt Norrbys benämning betyder det att diskurs innebär "*sammanhängande tal i kontext såväl språklig som situationell, där diskursen kan vara såväl lång som kort*" (Norrby, 2004 s. 29). Enligt definitionen borde diskursanalys analysera talat språk i något sammanhang men beroende på hur forskare valt att definiera *diskurs* ligger skilda betydelser i begreppet diskursanalys (Norrby, 2004).

2.2 Diskursanalys

Diskursanalys är ett angreppssätt inom socialkonstruktionismen⁴. Burr (2015) presenterar fyra premisser som beskriver generella filosofiska föreställningar de flesta diskursanalytiska angreppssätten grundar sig på. Första premissen menar att vår kunskap om världen inte kan betraktas som en objektiv sanning och verkligheten är en produkt av människans sätt att kategorisera världen. Andra premissen förklarar att de sätt människor representerar och uppfattar världen är kulturellt samt historiskt kontingenta och specifika. Våra världsbilder och identiteter kan ändras över tid och hade kunnat se annorlunda ut. Med tredje premissen menar Burr att sociala processer upprätthåller och skapar människors sätt att uppfatta världen eftersom kunskap uppkommer i samband med sociala samspel. Fjärde premissen beskriver att sociala handlingar frambringas av olika sociala världsbilder vilket leder till sociala konsekvenser för sanning och kunskap inom den sociala konstruktionen (Burr, 2015).

³ Enskilda benämningen *språk* innebär att det i forskningen kan avse både talat och skrivet språk (Norrby, 2004).

⁴ Socialkonstruktionism är en beteckning för flera moderna teorier om samhälle samt kultur (Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

De premisser som lyfts fram inom socialkonstruktionismen härstammar bland annat från den *poststrukturalistiska* teorin (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Poststrukturalismen uppstod framförallt genom kritik från flertalet franska språkvetare under 1960-talet mot *strukturalismen*, vars idé utgår från att den mänskliga kulturen förstås genom relationen till en generell och övergripande struktur samt att människans handlande, känslor och tankar bygger på strukturer. Kritiken mot strukturalismen grundar sig bland annat i oviljan att kategoriseras utefter generaliserande benämningar. Poststrukturalismen avser alltså inte att kategorisera mänskligt beteende och kultur utan snarare att definiera kategoriernas gränser. Det traditionella problemet för strukturalismen har blivit att förklara förändringar eftersom teorin främst vilar på antagandet om att tecknen står i ett redan bestämt förhållande till varandra, varje tecknen har sin bestämda plats och dess betydelse är fastställd. Den poststrukturalistiska teorin hävdar istället att tecknen inte har låsta positioner och får betydelse genom att skilja sig från andra tecknen samt att betydelsen kan ändras beroende på vilket sammanhang de används i (Miller, 1998). Winther Jørgensen och Phillips (2000) menar att det inte råder något samförstånd mellan socialkonstruktionismen och poststrukturalismen. De beskriver dock att poststrukturalismen kan ses som en del av den bredare socialkonstruktionismen som också utgör grunden för denna studie.

Det finns olika sätt att tillämpa och förhålla sig till diskursanalys, vanligtvis kallat för angreppssätt. Mest förekommande och framstående är diskurspsykologi (Potter & Whetherell, 1987), diskursteori (Laclau & Mouffes, 2001) samt kritisk diskursanalys (Fairclough, 1992). Samtliga angreppssätt utgår från socialkonstruktionismen och delar principen om att vårt sätt att tala spelar en aktiv roll i förändringen och skapandet av våra identiteter samt vår omvärld. Dock finns det skillnader mellan angreppssätten (Jørgensen & Phillips, 2000). Inom diskursteori skiljs det exempelvis inte på diskursiva och icke-diskursiva sociala praktiker utan alla praktiker ses som diskursiva (Laclau & Mouffes, 2001) samtidigt som Faircloughs kritiska diskursanalys skiljer mellan diskursiv praktik och annan social praktik eftersom diskursen anses vara en bland många andra aspekter av social praktik (Fairclough, 2010; Fairclough, 1992).

Angreppssätten skiljer sig även åt kring definitionen av diskurs. Laclau och Mouffes (2001) diskursteori vilar på poststrukturalistiska premisserna som menar att språk är en dynamisk

form av social praktik som skapar den sociala världen, sociala relationer, sociala objekt och världsbilder. Diskursen anses vara *konstituerande* (Laclau & Mouffes, 2001; Winther Jörgensen & Phillips, 2000). Även Fairclough beskriver diskurs som en social praktik men anser istället att den både *konstituerar* den sociala världen och *konstitueras* av andra sociala praktiker. Kritisk diskursanalys befinner sig mellan poststrukturalismen och strukturalismen eftersom den inte enbart bidrar till att forma eller omforma sociala strukturer utan speglar även dessa (Fairclough, 2010; Fairclough, 1992).

2.3 Kritisk diskursanalys

Den brittiske språketaren Norman Fairclough lanserade under sent 1980-tal boken *Language and Power* vilken anses ha lagt grunden för den kritiska diskursanalysens ramverk, även förkortat CDA (Critical Discourse Analysis). Diskurs beskrivs som en social utövning, *praktik*, istället för enbart språk. Vidare förklaras den som en specifik tolkningsprocess där språk tolkas på särskilda sätt som en del av sociala processer och verkar som en relationsmässig aspekt på språk (Fairclough, 2015). Den kritiska aspekten av CDA utmärks genom sitt synsätt på relationen mellan samhälle och språk samt relationen mellan analys och analyserad praktik (Fairclough & Wodak, 1997). Fairclough tar avstånd från strukturalismen och antar därmed en mer poststrukturalistisk position eftersom den diskursiva praktiken inte enbart reproducerar diskursiva strukturer utan utmanar även strukturen genom att tillämpa ord för att antyda vad som kan finnas utanför strukturen. Samtidigt skiljer Fairclough sig från poststrukturalistisk diskursteori då CDA fokuserar på dess teoretiska modell och analytiska verktyg för empirisk forskning inom vardagliga sociala interaktioner (Fairclough, 1992; Jörgensen & Phillips, 2002) som exempelvis tidningsartiklar.

Synen på relationen mellan samhälle och språk kan förklaras genom att CDA ser diskurs som en form av social praktik av språkbruk såsom språk och skrivande. Att förklara diskurs som en social praktik medför ett dialektiskt förhållande mellan en särskild diskursiv händelse samt de institutioner, sociala strukturer och situationer som omsluter det (Fairclough, 2010; Fairclough, 1992). Fairclough och Wodak (1997) menar att ett dialektiskt förhållande verkar i två riktningar eftersom den diskursiva händelsen formas av situationer, sociala strukturer och institutioner samtidigt som den formar dem. Diskurs är socialt konstituerande likväl som socialt konstituerad (Jörgensen & Phillips, 2002) och eftersom

den är åtskilligt socialt influerad ger diskurs upphov till maktrelaterade frågor. Diskursiva praktiker har betydande ideologiska effekter och kan bidra till producering och återskapande av ojämlika maktrelationer mellan olika sociala grupper genom det sätt som människor placeras och föremål framställs. Den ideologiska laddningen av särskilda sätt att använda språk samt maktrelationerna som ligger bakom är ofta otydliga för människor vilket CDA avser att motverka genom att synliggöra dessa sidor av diskursen (Fairclough & Wodak, 1997).

Uppfattningen om relationen mellan analys och analyserad praktik klargörs genom att CDA varken anses som objektiv eller opartisk samhällsvetenskap. Den är engagerad och verkar som ett ingripande i sociala relationer och social praktik. Dess objektivitet är dock inte ett undantag från det normala inom ämnet eftersom samhällsvetenskap är bundet till politik och formuleringar av politik. Särskiljande för CDA är att den ingriper mot förtryckta och dominerade grupper samt mot de dominerande grupperna samtidigt som den synligt uppger de frigörande intressena som motiverar de. Det skiljer CDA från forskningen inom de samhällsvetenskapliga användningsområdena samt de politiska intressena som vanligtvis är mindre uttalade. CDA är dock inte mindre vetenskaplig än andra forskningsmetoder vars systematiska och noggranna analyser är minst lika effektfulla tillämpade i CDA (Fairclough & Wodak, 1997). CDA består av både kritik av diskursen och en förklaring av hur det framträder. Faktum är att det kan hävdas att CDA avser att fylla de gap och skapa dialog mellan språkstudier och samhällsvetenskap (Fairclough, 2010).

Utöver den kritiska aspekten särskiljer Faircloughs CDA då den avser att förklara hur diskursen förhåller sig till andra sociala element (exempelvis maktrelationer, sociala institutioner och ideologier) av den existerande verkligheten och bidrar till förändring inom det specifika området. Saknas förståelse får vi ingen uppfattning om de kan förändras, hur eller på vilket sätt (Fairclough, 2015). Perspektivet om att diskurser inte existerar i enskilda enheter är en förutsättning för genomförandet av en kritisk diskursanalys, texten måste analyseras i relation till andra element i det samhälle den verkar. CDA är normativ eftersom den synliggör sociala brister och bidrar med kunskap så att bristerna rättas till (Fairclough, 2010). Fairclough och Wodak (1997) lyfter fram ett antal teoretiska samt metodologiska principer CDA präglas av:

Sociala och kulturella strukturer och processer har en delvis lingvistisk- diskursiv karaktär

Texter som produceras och konsumeras, benämnt *diskursiv praktik*, ses som en form av social praktik som vidare bidrar att konstituera den sociala världen. Social och kulturell förändring uppstår till viss del genom särskilda diskursiva praktiker i vår vardag, exempelvis debatter och tidningar.

Diskurs är konstituerad och konstituerande

Som tidigare beskrivits är diskurs en social praktik som bidrar till att stifta och forma den sociala världen samtidigt som den konstitueras av andra sociala praktiker. Diskurs bidrar även till att forma och omforma sociala processer och strukturer samt avspeglar dessa.

Diskurs verkar ideologiskt

Ideologier är särskilda sätt att konstruera och representera samhället som återger ojämlika maktrelationer, exploatering och dominanta relationer. CDA avser att studera den diskursiva praktikens funktion i upprätthållandet och bevarandet av den sociala världen, där sociala relationer inkluderas, som innebär ojämlika maktförhållanden.

Kritisk forskning

Kritisk diskursanalys syftar till social förändring och är därför politiskt engagerad snarare än politiskt neutral. Målet är att utifrån kritiken som tas fram, peka på den diskursiva praktikens medverkan till upprätthållandet av de ojämlika maktförhållandena och därav verka för social förändring (Jørgensen & Phillips, 2002).

3 Metod

I detta avsnitt redogörs och motiveras valet av metod samt en ingående beskrivning av implementering av Faircloughs kritiska diskursanalys. Vidare följer diskussion kring uppsatsens praktiska metoddel.

Studiens övergripande metod är en kvalitativ textanalys eftersom den syftar till att studera hur begreppet medborgare diskuteras i ett urval av texter. Kvalitativ textanalys lämpar sig då forskaren letar efter innehåll som kan finnas dolt under ytan eftersom det enbart kan tas fram

genom intensiv bearbetning av texten (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud, 2012). Esaiasson et al. (2012) beskriver två inriktningar tillämpas vid textanalys; systematisering och kritiskt granskning varav den sistnämnda används i denna studie. Kritisk granskning innehåller tre inriktningar; *idékritik*, *ideologikritik* samt *diskursanalys*. Här görs ytterligare ett val av inriktning som tidigare angetts, diskursanalys, vars lämplighet som metod för denna studie grundar sig i dess funktionella syfte att belysa maktförhållanden i samhället.

Diskursanalys tillämpas för att analysera de mönster som följer diskursen. Det är dock inte en ansats utan innehåller ett flertal olika multidisciplinära och tvärvetenskapliga ansatser som kan användas inom olika sociala områden i flera former av undersökningar (Jørgensen & Phillips, 2000). Diskursanalys tillämpas inom det samhällsvetenskapliga området för att analysera förändringar av tanke sätt, maktutövning och språkbruk (Jørgensen & Phillips, 2000; Nordgren, 2003). Jørgensen och Phillips (2000) menar att diskursanalysens angreppssätt består av metoder för dataanalys men framförallt en metodisk och teoretisk helhet. Teori och metod är sammanlänkade i diskursanalysen och de filosofiska premisserna kring språkets roll måste accepteras för att kunna använda diskursanalysen som metod i empiriska undersökningar. Författarna understryker vikten av kännedom kring de metodologiska, teoretiska samt filosofiska likheterna och skillnaderna mellan de angreppssätt som tillämpas (Jørgensen & Phillips, 2000). I samhällsvetenskapliga studier kan diskursanalys därmed tillämpas som både teori och metod (Nordgren, 2003).

3.1 Faircloughs tre dimensioner

Metoden inom CDA tillämpas genom Faircloughs tre dimensioner där genomförandet av CDA bygger på ansatsen om att diskurser inte existerar i enskilda enheter utan måste analyseras i relation till andra element i det samhälle den verkar. Enligt CDA är diskurs inte en enhet som kan beskrivas oberoende utan kan enbart förstås genom att analysera uppsättningar av förhållande (Fairclough, 2010). Faircloughs CDA-modell består av tre dimensioner för analys: *text*, *diskursiv praktik* och *social praktik*. *Text* innefattar textens egenskaper såsom skriftlig eller språklig, *diskursiv praktik* innebär kommunikations- samt produktionsprocesser förknippade med texten och *social praktik* är den aktuella sociala kontexten som den kommunikativa händelsen är en del av (Fairclough, 1992; Fairclough, 2010).

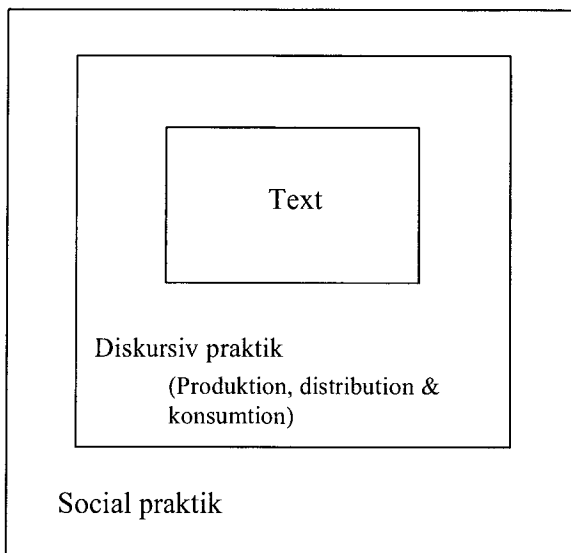

Bild 1. Faircloughs tredimensionella analysmodell (Fairclough, 1992, s. 73).

Fairclough menar att enbart textanalys inte räcker som diskursanalys eftersom den inte klarlägger texters förbindelser med kulturella samt samhällsliga strukturer och processer (Fairclough, 1992). Modellen bygger därmed på idén om att det finns ett signifikant samband mellan textens funktioner, sättet som textens sätts ihop och tolkas samt den sociala praktikens karaktär. Winther Jörgensen och Phillips (2002) pekar på vikten av medvetenhet om att analysen av det språkliga innehållet i texten oundvikligen involverar analys av den diskursiva praktiken. Trots det redogör text och diskursiv praktik två olika dimensioner och bör därför hållas isär i analysen. Relationen mellan text och social praktik medlas av den diskursiva praktiken. Det beror på att det enbart är genom diskursiv praktik, då människors språkbruk konsumerar och producerar texter, som texter uppkommer och skapas av den sociala praktiken (Fairclough, 1992; Winther Jörgensen & Phillips, 2002). Två av dimensionerna, text samt diskursiv praktik, består av analytiska redskap som tillämpas för att bearbeta diskursens egenskaper. Det är dock inte nödvändigt att tillämpa alla verktyg som Fairclough presenterar utan urvalet bör istället baseras på forskningens syfte samt dess omfattning (Winther Jörgensen & Phillips, 2002).

3.1.1 Analys av textens egenskaper

Textanalys syftar till att bidra med insyn i hur diskursiva processer verkar språkligt, även benämnt lingvistiskt, inom specifika texter (Winther Jörgensen & Phillips, 2002). I textanalytiska dimensionen studeras de formella dragen såsom vokabulär, grammatik samt sammanhang mellan satser, som vidare skapar textens uppbyggnad. Faircloughs

textdimension består av flera analytiska verktyg som kan tillämpas vid bearbetning av text. Denna studie tillämpar ett av dessa, *ordets betydelse*, som konstruerar den sociala verkligheten genom att relatera till språkets betydelse och dess ideationella funktion (Fairclough, 1992). Eftersom studiens empiri utgörs av statliga utredningar finns det anledning att tillämpa analytiskt verktyg som belyser textens förmåga att konstruera den sociala verkligheten. Valet av det analytiska verktyget grundar sig i syftet att studera hur ett specifikt begrepp, *medborgare*, konstrueras och diskuteras i utvalda utredningar.

3.1.1.1 Ordets betydelse

Den som analyserar texter stöter ständigt på betydelser och ord som ingår i så kallade "kluster" där begreppet tillämpas då ord och betydelser sällan är isolerade från varandra. Fairclough anger dock att det ibland lämpar sig att fokusera på ett ord ur analytiskt syfte. Detta eftersom ordens relation till dess betydelse är stor, det vill säga ord har ofta olika betydelser likväl som betydelser vanligtvis formuleras på olika sätt. Den som tolkar en text måste därför besluta hur de ord som textproducenten tillämpat i sin tur ska tydas (Fairclough, 1992). Metodiskt sett innebär tillämpningen av det analytiska verktyget fokus på identifiering och tolkning av specifika nyckelord i texten. Som beskrivits ovan avser studien att studera hur begreppet *medborgare* konstruerats diskursivt varpå studieobjektet behöver bestämmas hur det ska tydas i analysprocessen. Definitionen av *medborgare* nedan är hämtad från senaste versionen av Svenska Akademiens Ordlista från år 2015.

"Medlem av det samhälle som en stat utgör".

- (SAOL 14, 2015).

Fairclough (1992) menar att ordböcker bidrar till normaliseringen av språk eftersom de fastställer samhällets eniga syn på språket och dess ordförråd. Studieobjektet *medborgare* har därmed definierats utefter SAOLs senaste benämning då den redogör hur samhället idag ser på begreppet. Definitionen ovan består genom hela analysprocessen som följer nedan. Detta då läsaren ska kunna förhålla sig till en och samma definition och därmed erhålla ett mer konsekvent perspektiv på det som ska studeras.

3.1.2 Analys av diskursiv praktik

Som tidigare beskrivits är diskurser enligt Fairclough en form av *social praktik* som i denna studie studeras genom *text*. Faircloughs tredimensionella modell består av en "medlande" dimension vars fokus ligger på diskurs som en specifik praktik (Fairclough, 1992). Diskursiv praktik är i sig en form av social praktik som involverar konsumtion, spridning och produktion av text. Förhållandet mellan text och diskursiv praktik förklaras som en tolkningsprocess då den undersöker hur en text är producerad (Fairclough, 1996). Fokus i denna studie ligger på texters *produktion* snarare än deras *distribution* och *konsumtion* då syftet är att undersöka hur ett begrepp framställs i en producerad text.

Konkret innebär analysen av diskursiv praktik att textens produktionsprocess studeras och vilka steg den genomgått innan den publicerats. De utredningar som utgör empirin i denna studie existerar inom en hel produktionskedja som skulle kunna analyseras, men på grund av den begränsade period under vilken studiens genomförts, ligger fokus istället på den "slutliga" texten. Det är inom den diskursiva praktiken som texten skapas varpå det inom denna dimension kommer studeras hur begreppet konstruerats i diskursen. För att konkretisera och fokusera på studiens syfte, har två verktyg valts ut för att bearbeta diskurserna: *interdiskursivitet* och *diskursordning*.

3.1.2.1 Interdiskursivitet

Interdiskursivitet redogör olika diskurser mellan och/eller inom andra diskurser. Få diskurser inom en diskurs kan utgöra en effekt av att sociala strukturer upprätthålls, samtidigt som flera olika diskurser inom en diskurs snarare påvisar förändringar i samhällsprocesser (Winther Jörgensen & Phillips, 2000). Diskursordning är benämningen på samtliga diskursformer, genrer⁵ och diskurser som tillämpas inom en social institution eller ett socialt område (Winther Jörgensen & Phillips, 2002) där interdiskursivitet utgör bildandet av en text utifrån de olika diskursordningarna och genrerna (Fairclough, 1993). Marknadsdiskursen, som beskrivits enligt Nordgren ovan, kan sägas tyda på interdiskursivitet eftersom den erhållit andra diskurser inom sin egna genom begrepp såsom kunder, fri konkurrens och valfrihet.

⁵ Genrer är tillämpningen av språk som associeras med en särskild social aktivitet (Fairclough, 1993) såsom en arbetsintervju eller en vetenskaplig artikel.

3.1.2.2 Diskursordning

Begreppet diskursordning innebär att ett antal diskurser kämpar inom samma område och kan därmed hamna i konflikt för den diskursiva kampen (Fairclough, 1992; Winther Jørgensen & Phillips, 2002). Det är inom den diskursiva kampen som de olika diskursordningarna strider om olika verklighetsbilder och vilken som representerar den "sanna" verkligheten samt kampen om att uppnå *hegemoni*⁶.

Diskursordningen återskapas av kommunikativa händelser men kan ändras genom kreativt språkbruk. Exempelvis genom att en avdelningschef på ett sjukhus tillämpar konsumtionsdiskurs i samband med ökad implementering av New Public management-premissen i organisationen bygger han eller hon vidare på en existerande diskursordning. Avdelningschefen medverkar även i att forma systemet, diskursordningen. Diskursordningen kan samtidigt ändras av språkbrukare genom att tillämpa diskurs och genre på nya sätt eller införliva resurserna från andra diskursordningar (Jørgensen & Phillips, 2002). Då tidigare forskning visat tendenser mot ett allt liberalare samhälle finns det anledning att undersöka texternas diskursordning för att vidare konstatera om språket ändrats i takt med denna "sammansomvandling".

Nyliberal diskurs

Som tidigare nämnts i studien har den nyliberala diskursen påverkat och omvandlat den offentliga sektorn i Sverige. Nordgren påpekar i sin avhandling hur nyliberalismen i sin tur gett upphov till den så kallade *marknadsdiskursen* där patientbegreppet ersatts med kund och så vidare. Avsikten är att analysera den diskursiva praktiken utifrån den nyliberala diskursen eftersom den är mer övergripande och fokuserar på individen i helhet snarare än på de administrativa system som finns inom förvaltningar och som då lämpligen hade kunnat studeras utifrån marknadsdiskursen. Studien syftar till att undersöka begreppet medborgare vilket då lämpar den nyliberala diskursens perspektiv för att vidare peka på huruvida det skett en förändring.

⁶ Ledande ställning, exempelvis politiskt eller organisatoriskt, i samhället (Laclau & Mouffes, 1985).

Enligt Nordgren antar den nyliberala diskursen individualistiska premisser. Det innebär att det ska finnas tillit till individens till självbestämmande och förmåga att ta hand om sig själv samt ingen individ får offras för kollektivet. Den nyliberala diskursen lyfter även fram orätten att behandla individer som medel och att kränka en människas rättigheter. Vidare innebär den nyliberala diskursen att individen möter större krav när det gäller val och handlande eftersom självbestämmandet prioriteras. Dock medföljer ett större ansvar för människan att vara oberoende då individen förväntas agera som ett självständigt subjekt som ansvarar för egna val genom livet, exempelvis val av skola eller boende. Individen likställs med entreprenöriella egenskaper eftersom han eller hon, likt en kund, handlar och väljer på olika marknader (Nordgren, 2003).

Socialistisk diskurs

I utredningarna finns det därmed möjlighet att en annan diskurs existerar än enbart den nyliberala. Ytterligare en, skulle troligtvis vara den socialistiska diskursen då den svenska politikens historia till allra största del formats av socialdemokratins framväxt (Nordgren, 2003). Nedan beskrivs denna diskurs sammanfattat för att bidra med en motpol till den nyliberala diskursen som är huvudtemat i studien. Redogörelsen tillämpas inom den diskursiva praktiken för att på ett tydligt sätt analysera fram studiens resultat.

Inom socialismen är kollektivet ett centralt tema och det finns en stark tilltro till att staten ansvarar för samtliga ekonomiska och politiska problem som förenas genom en känsla av solidaritet och gemenskap mellan individer. Socialismen eftersträvar lösningar i samhället där högsta tänkbara jämlikhet mellan grupper och individer kan uppnås, oavsett exempelvis kön eller klass (Lubcke, 1988). Begreppet *folkhem* spelade en väsentlig roll under utvecklingen av den nationella diskursen där högern främst omfattades. Därefter omfattades begreppet av vänstern, framförallt tack vare industrialismens genombrott i Sverige. Socialdemokratien anammade begreppet som senare utgjorde beteckningen för välfärdssystemet, vars syfte fokuserade på att skapa ett hem för folket som präglades av bilden om det goda hemmet med omsorg för familjens välfärd. Staten skulle ansvara för att anpassa, stödja och uppfostra människor till gemenskap i folkhemmet där individer antas ta hänsyn till normer i samhället. Staten fördelar resurser utifrån en generell välfärdspolitik (Nordgren, 2003). Välfärdssystemet, det kollektiva, underordnar de individuella

rättigheterna. Kollektiva bestämmningar minskar individers möjligheter och rättigheter att själva styra över sina liv (Lindqvist, 2004).

3.1.3 Analys av social praktik

Social praktik utgör den sista dimensionen av Faircloughs tredimensionella modell där fokus ligger på hur den diskursiva praktiken relaterar till den bredare sociala praktik som den är en del av. Det innebär att eventuella slutsatser kan finnas i denna dimension eftersom den avser att förklara den diskursiva praktikens effekter samt varför den ser ut som den gör (Fairclough, 1996; Fairclough, 1992). Ur ett forskningsperspektiv är tillämpning av en samhällsteori väsentlig eftersom den bidrar till förståelse och förklaring kring varför textens egenskaper ser ut som de gör samt vilken diskursordning den ingår i (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Likt ett flertal av Faircloughs (1993) olika resonemang kring modellens sociala praktik, kommer studien komplettera med Gramsci's teori kring *hegemoni* vilken återkommer längre ned.

Fairclough (1992) menar att *social praktik* har flertalet inriktningar men talar vanligtvis om den i form av politisk och ideologisk praktik. Politisk diskurs upprätthåller, fastställer och förändrar maktrelationer samt de kollektiva enheterna där maktrelationer existerar. Diskurs som ideologisk praktik naturaliserar⁷, konstituerar, förändrar och upprätthåller betydelser samt föreställningar av världen från olika ställningar inom maktrelationer. Eftersom ideologiska föreställningar och betydelser framkallas genom maktrelationer är de två praktikerna sammanlänkade. Fairclough menar att ideologiska vinklar finns i texters form och innehåll eftersom dessa bär spår av ideologiska processer och strukturer. Ideologi finns alltså både inom de strukturer, det vill säga diskursordningen, som utgör villkoren för nutida händelser och resultatet av tidigare händelser samt inom de händelser som omvandlar och producerar de villkorliga strukturerna (Fairclough, 1992).

3.1.3.1 Hegemoni

För att analysera diskursens sociala praktik och därmed erhålla förståelse för relationen mellan Faircloughs dimensioner, kommer Gramsci's teori kring *hegemoni* införlivas. Begreppet hegemoni, myntat av italienske filosofen Gramsci, förklaras som den ledande ställningen i samhället likväl som den dominerande makten över de politiska, ekonomiska,

⁷ Legitimering av en diskurs genom bortseende från dess arbiträra delar (Fairclough, 2015).

ideologiska och kulturella områdena i samhället. Hegemoni handlar om konstruerandet av allianser och att integrera, snarare än att dominera, underordnade klasser. Det görs genom medgivande eller genom ideologiska betydelser för att vinna klassernas samtycke (Fairclough, 1992). Hegemoni kan förstås som "makt över tanken" eftersom en avgörande faktor inom hegemonibegreppet är att hegemonisk makt utövas utan våld eller hot om våld. Istället har den överordnade positionen tolkningsföreträdare inom en viss diskurs. Då tolkningsföreträdet är så starkt blir det även den underordnades syn på verkligheten som ser verkligheten genom den överordnades tolkning (Winther Jørgensen & Phillips, 2002).

Teorin kring hegemoni kompletterar analysen av den sociala praktiken eftersom den i sig består av ideologiska dimensioner. Det ska dock tydliggöras att Gramsci's hegemoni ska ses som ett komplement till denna studie. Eftersom den spelar en väsentlig roll för genomförandet av metoden har den inte fått större utrymme i teorikapitlet. Hegemonin avser att förklara varför den sociala praktiken i denna studie ser ut som den gör.

3.2 Metoddiskussion

Som tidigare nämnts tillämpar studien Faircloughs tredimensionella modell. Den införlivas eftersom den medför flertalet analytiska verktyg för genomförandet av en kritisk diskursanalys inom flera dimensioner. Valet av metod baseras huvudsakligen på studiens syfte om att studera ett begrepp under en viss tidsperiod kopplat till en möjlig ideologisk förskjutning. CDA lämpar sig då metoden i stora drag handlar om att empiriskt studera en text samt relationen mellan diskursiv praktik samt social i olika sammanhang samt belysa diskursernas ideologiska innehåll.

Faircloughs modell är lämplig då den tydliggör diskursens dimensioner genom olika nivåer vilket skapar en helhetsbild. Faircloughs modell har under studiens gång upplevts som otydlig när det handlar om att praktiskt tillämpa de analytiska verktygen eftersom det finns i stort sett inte finns några tydliga riktlinjer kring hur forskaren ska eller bör göra urvalet. Som forskare ligger beslutet i ens egna händer utan någon form av facit att förhålla sig till vilket stundtals varit skrämmande. Faircloughs kritiska diskursanalys är i sin helhet relativt okomplicerad, dock finns det risker att vilseledas inom metoden och teorin, framförallt på en mikronivå. Under studiens period har det varit extra viktigt att hålla den konkret och inom

en viss linje för att undvika specifika begrepp och utlägg som inte stämmer överens med det som ska studeras.

Valet att definiera studieobjektet medborgare utefter Svenska Akademiens ordlista baseras, som ovan nämnts, på hur ordböcker bidrar till normaliseringen av språket i diskurser. Definitionen valdes även baserat på dess “enkla” karaktär utan tydliga bakomliggande teorier kring vad medborgare är. Under studien uppmärksammades det hur ett antal forskare (Turner, 1990; Walzer, 1991; Leca, 1992; Mouffe, 1992; Kymlicka & Norman, 1994) valt att definiera begreppet. Samtliga forskare förklarar och beskriver begreppet medborgare utefter *medborgarskap* vilket ses som “aktiviteten” bakom medborgare. Fokus ligger därmed på vilka aktiviteter det är som gör en person till medborgare. Exempelvis vilka rättigheter, skyldigheter och friheter som medborgaren erhåller. Gemensamt för samtliga definitioner av *medborgarskap* utgör av variationen av ideologiska perspektiv vilket innebär att begreppet tolkas och innebär olika beroende på den ideologiska föreställningen som forskaren antar.

3.3 Empiri & datainsamling

Innan ett lagförslag läggs fram av regeringen tillsätts en särskild kommitté eller utredare med uppdrag att ta fram en utredning kring den specifika frågan. Utredningen samlas upp i en rapport, betänkande, och publiceras vidare i serien för Statens Offentliga utredningar (Regeringskansliet, 2008). Studiens empiriska underlag utgörs av statens offentliga utredningar (SOU) som hittats i digitaliserad form genom Kungliga Bibliotekets databas. Sökandet efter lämpliga utredningar att tillämpa som material har skett genom val av olika årtionden med syfte att ge en periodisk förhållning till materialet. Insamling av empiri har först skett genom sökning av begreppet *industri* i utredningarnas rubriker i databasen. Vidare har valet av specifika utredningar skett genom att leta fram de underlag vars innehåll relaterar till den svenska industrin. Utredningarna har sedan genomsökts efter begreppet *medborgare* för att vidare studera det sammanhang som begreppet framkommer inom. Utdrag och citat där studieobjektet medborgare förekom, har efteråt legat till grund för analysen.

3.4 Urval & genomförande

Urvalet av utredningar har varit begränsat i den mening att det skett genom två "urvalsprocesser". Först genom att leta fram utredningar med begreppet *industri* nämnt i rubrik eller underrubrik och därefter begreppet *medborgare* i texten. Andelen utredningar om industrin var under både 1950-1960-talet utgör ett stort bortfall av den tidigare perioden eftersom det inte fanns några. Flera utredningar som letats fram innehöll ej begreppet medborgare vilket innebar att även de fick väljas bort. Datan som presenteras nedan uppfyller de krav som redogjorts ovan. Bör även uppmärksamma att utredningarna har getts på uppdrag av olika departement och behandlar olika samhällsfrågor. Dock är den insamlade empirin väsentlig att undersöka eftersom studiens tillämpning av Fairclough modell snarare fokuserar på den enskilda diskursens egenskaper, hur den är producerad och varför den ser ut som den gör. Studiens analys kring förhållandet mellan de olika diskurserna baseras på Faircloughs teori och inte utefter. Urvalet som redogörs nedan baseras utifrån den begränsade perioden för genomförandet av studien. De valda analytiska verktygen är begränsade för att hålla analysen fokuserad samt konkret i förhållande till studiens syfte och den begränsade tidsperioden som studien genomförts. Vidare presenteras ett dataanalytiskt schema för att tydliggöra analysens resultat för läsaren (Winther Jörgensen & Phillips, 2000).

3.5 Uppsatsens trovärdighet

Angreppssättet inom kritisk diskursanalys utgår, som tidigare nämnts, från socialkonstruktionismen vilket innebär att kunskapen som erhålls genom studien inte bidrar till en objektiv sanning. Detta eftersom individer kategoriserar och betraktar världen utifrån individuella premisser (Burr, 1995). Kunskapen som framkommer genom CDA bör istället betraktas som en social konstruktion av verkligheten. Metoden ska därmed inte ses som svag utan då den ifrågasätter och speglar den undersökta sociala konstruktionen av den sociala verkligheten. Viktigt att ha i åtanke är att en diskursanalytisk studie formas av olika tolkningar av vad som kan tas för givet inom i diskursen. Forskaren präglas av höga krav om att lägga fram och motivera sina tolkningar (Bergström & Boréus, 2005). För läsaren utgör studiens resultat även en tolkningsfråga vilket innebär att han eller hon får skapa sin egen bild av undersökningen och därefter förkasta eller acceptera de resultat som presenteras (Merriam, 1994).

4 Empiri

Kapitlet nedan presenteras de utvalda offentliga utredningarna. Samtliga utredningar ges en kortare sammanfattning om deras övergripande innehåll, vilken period de utfärdats samt av vilka. Utredningarna presenteras utefter stigande årtal de genomförts.

1. SOU 1966:51 - Framtidsperspektiv för svensk industri 1965-1980: 1965 års långtidsutredning.

Utredningen släpptes år 1966 och utfärdades av Industriens Utredningsinstitut, idag Institutet för Näringslivsforskning (IFN, 2016) på uppdrag av finansdepartementet. Syftet med utredningen var att analysera och kartlägga den svenska industrins utvecklingstendenser under ovan nämnd period. Uppdraget innebar en undersökning av de planer industriföretagen lagt fram gällande sysselsättning, produktion, investeringar och så vidare. Övergripande för utredningen är företagets syn på en framtida prognos för Sveriges industri.

2. SOU 1975:50. Internationella koncerner industriländer: Samhällsekonomiska aspekter.

Finansdepartementet fick i uppdrag av kungen att tillkalla en utredningsgrupp med syfte att kartlägga maktkoncentrationen och ägandeförhållanden inom det privata näringslivet. Utredningsgruppens, *Koncentrationsutredningen*, direktiv riktades mot analyserande av koncentrationstendenser⁸ inom näringslivet och dess effekter inom produktions- och konkurrensförhållanden. Utredningen sammanställde material som illustrerar problemen kring internationella koncerner.

3. SOU 1978:13. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi: Hushållssparande & skatteregler, aktiemarknaden och industrins finansiering. Bilaga 2-4.

Ekonomidepartementet⁹ tillsatte en utredningsgrupp, *Kapitalmarknadsutredningen*, som på uppdrag gav en översiktlig beskrivning och sammanfattning kring beskattningen av hushållssparande i varierande former. Utredningen analyserade hur dåtida beskattningssystemets effekter påverkade valet av sparandeform. Den redogör hur

⁸ Trend inom detaljhandeln då den koncentreras till ett färre antal men aktörerna växer (SOU 1975:50).

⁹ Efter uppdelningen av Finansdepartementet 1976-1982. Åter Finansdepartementet från och med år 1983 (Regeringskansliet, 2008).

eventuella förändringar av dåvarande system kunde påverka hushållens val av sparandeform utifrån en samhällsekonomiskt önskvärd riktning.

4. SOU 1989:105. *Prövning av industrilokalisering enligt naturresurslagen.*

Dåvarande Bostadsdepartementet tillkallade en utredningskommitté, *Vetokommittén*, på uppdrag att redogöra formerna för det kommunala inflytandet vid regeringens tillåtlighetsprövning av vissa industrianläggningar utefter dåtida naturresurslag. Utredningen utgångspunkt var att kommunerna bör ha ett starkt inflytande över tillkomsten av etableringar som är av betydelse för resterande delar av landet. Vetokommitténs förslag var framförallt att behålla kommunernas vetorätt. Förslaget kom dock med vissa undantagen under specifika omständigheter.

5. SOU 1999:18. *Frågor till det industriella samhället.*

På uppdrag av regeringen fick Kulturdepartementet direktiv om att tillkalla en särskild utredare med syfte att utreda och lämna förslag om formerna för regeringens satsning inom det industrihistoriska kulturarvet. Regeringens direktiv som föranledde uppdraget redogjordes vikten av det industrihistoriska arvet som utgör en betydande del av svenska samhällets identitet - nationellt, regionalt och lokalt.

5 Analys

Kapitlet presenterar analysen kring den diskursiva samt sociala praktiken i utredningarna. Utredningarna redovisas i blandad disponering med hänvisning till årtalen de tagits fram med syfte att erhålla en djupare och sammanfogad analys. Studiens utvalda analysverktyg inom den första dimensionen, text, fokuserar på begreppets betydelse där studieobjektet medborgare definierats under metoddelen. För läsarens skull redogörs medborgarbegreppet åter nedan.

“Medlem av det samhälle som en stat utgör”.

- (SAOL 14, 2015).

5.1 Diskursiv praktik

Nedan följer analysen av diskursernas diskursiva praktik vars syfte är att studera hur begreppet medborgare konstruerats inom diskursen. Det empiriska materialet analyseras utifrån de valda analysverktygen under respektive utredning nedan. Slutligen följer ett dataanalytiskt schema för tydliggörandet av analysen inom de olika diskurserna utifrån *interdiskursivitet* och *diskursordning*. Studerandet av citaten från diskurserna undersöks främst utifrån den nyliberala diskursen som är studiens huvudtema. Däremot kompletteras den med socialistisk diskurs för att kunna påvisa en eventuell förändring.

1. SOU 1966:51 - Framtidsperspektiv för svensk industri 1965-1980: 1965 års långtidsutredning.

1.1 *“Med tanke på de konsekvenser, som en höjning av investeringskvoten skulle medföra för den aktiva generationen, kan man starkt ifrågasätta om den ekonomiska politiken verkligen kommer att inriktas på en sådan utveckling (...) staten kan i längden inte föra en politik som inte accepteras av medborgarna.”* Sida 35

Citatet ur långtidsutredningen redogör effekterna av ett ökat skattetryck. Då skattetrycket ökar, vilket leder till minskad privata konsumtionen på kort och medellång sikt, ställer sig diskursen tveksam till den formen av initiativ. Trots möjlighet att öka konsumtionen på lång sikt skulle regeringen få det svårt att försvara den formen av politik. Detta konstateras då staten inte kan föra en politik som stötts av varken medborgare eller företagen som påverkas vid minskad privatkonsumtion. Diskursen innehåller interdiskursivitet eftersom det förs olika diskurser inom den. Regeringens tryck på höjda skatter kännetecknas av den socialistiska diskursen, samtidigt som medborgarnas möjlighet att konsumera antas präglas av den nyliberala diskursen då den vanligtvis motsätter sig höjda skatter och ingripande av staten (Nordgren, 2003). Diskursordningen präglas av ifrågasättandet av ett tänkbart ökat skattetryck vilket i så fall skulle främst innebära att det existerar en nyliberalistisk diskursordning.

2. SOU 1975:50. Internationella koncerner industriländer: Samhällsekonomiska aspekter.

2.1 *“Eftersom de flesta länder räknar med externa effekter av sådan verksamhet och det dessutom sannolikt framstår som välfärdshöjande att landets medborgare kan välja ur ett*

rikt utbud av kvalificerade yrken inom det egna landet, uppstår här en konflikt mellan fördelnings- och effektivitetsmålsättningar.”- sida 23

Citat 2.1 kan antas *präglas* av interdiskursivitet eftersom den visar tendenser mot den nyliberala diskursen genom att gestalta medborgaren som en person med valfrihet att välja ur ett visst utbud av yrken. Att texten präglas av interdiskursivitet betyder nödvändigtvis inte att den formas av den nyliberala diskursen, snarare tvärtom. Diskursen beskriver att då medborgarna har möjlighet att fatta beslutet själva, även *“dessutom sannolikt framstår som välfärdshöjande”*. Undertonen speglar mer en skepticism mot att medborgarens valfrihet skulle bidra till ökad grad välfärd. Diskursen belyser även att det, vid medborgarens möjlighet att välja, uppstår en konflikt. Valfriheten anses leda till problem eftersom det uppstår en konflikt mellan de fördelnings- och effektivitetsmålsättningar som finns inom politiken vilka utgör en central del inom den socialistiska diskursen (Nordgren, 2003) där staten innehar ett tydligt ansvar för kollektivet genom att bland annat föra en gemensam fördelningspolitik.

2.2 “Utgiftssidan omfattar också alla de offentliga tjänster som ställs till medborgarnas förfogande. Dessa tillfaller medborgarna i mycket olika proportioner och påverkar därmed inkomstfördelningen. Om det skulle vara så att högre inkomstagare utnyttjar avsevärt mera av den offentliga sektorns tjänster kan det tänkas att finanspolitiken totaliteter har en ganska ringa utjämnings effekt trots en progressiv inkomstskatt.” - sida 232

Stycket ovan redogör medborgaren som låg - eller höginkomstagare med tillgång till de offentliga välfärdstjänsterna. Utdraget beskriver hur finanspolitiken spelar ut sin roll då medborgaren med hög inkomst utnyttjar mer av den offentliga sektorns tjänster än vad som är meningen. Det kan antas att diskursen består av hög interdiskursivitet eftersom två diskurser kan tydligt urskiljas. Diskursens innehåll tyder däremot på ett upprätthållande av sociala strukturer kring hur välfärdssamhället bör fungera samt (Winther Jørgensen & Phillips, 2002) då den redogör vilka som systemet är främst till för att brukas av. Därmed präglas diskursen av en viss diskursordning där den socialistiska diskursen försöker kämpa för dess verklighetsbild av, framförallt riskerna, med att låta medborgarna själva välja ur ett utbud. Inom diskursordningen kan det därmed påvisas att den socialistiska diskursen dominerar den nyliberala diskursen genom att problematisera dess verklighetsbild.

3. SOU 1978:13. Kapitalmarknaden i svensk ekonomi: Hushållssparande & skatteregler, aktiemarknaden och industrins finansiering. Bilaga 2-4.

3.1 *“Det skulle vara nyttigt med en diskussion om hur medborgarna i samhället skall möta de risker som är förknippade med att företagssektorn omvandlas och växer. (...) En extrem lösning vore att staten träder in och eliminerar risker för kapitalförluster. En annan och sannolikt förmånligare lösning är att enskilda personer, företag och institutioner ges incitament att möta kapitalrisker.”* - sida 69

Utdraget ovan redogör att fördelar finns med att föra dialog om hur medborgare ska hantera de risker som medföljer den ökade tillväxten i företagen. Citatet ställer sig frågande till hur det borde hanteras genom att påvisa olika förslag. Först genom att föreslå staten som ansvarig för eliminerandet av risker, vilket även beskrivs som extremt. Att föreslå statens inträde präglar även tendenser mot den socialistiska diskursen där staten i allra högsta grad förespråkas bära ansvar. Därefter påvisas ytterligare en lösning, att enskilda personer bör erhålla incitament att möta kapitalrisker. Lösningen beskrivs dessutom som *mer förmånlig*. Interdiskursiviteten kan antas vara högre i denna diskurs då den präglas av den nyliberala samt socialistiska diskursen genom att påvisa två lösningar, varav den ena, är sannolikt mer gynnsam att efterfölja. Lösningen pekar på att individen ska ges incitament att möta kapitalrisker, utan större inblandning från statens håll vilket kan tydliggöras genom den nyliberala diskursens utgångspunkt om att det ska finnas tillit till att individen förmå ta hand om sig själv (Nordgren, 2003).

3.2 *“En sådan politik fodrar ställningstagande till några starkt värdeladdade politiska frågor såsom avvägningen mellan kollektivt och privat sparande och inom ramen för det privata sparandet - en önskvärd avvägning mellan företagssparande och hushållssparande. En mycket viktig fråga blir, huruvida ett kollektivt organiserat löntagarsparande skall byggas upp och, om så blir fallet, hur detta skall förvaltas - i kollektiva, centrala former eller i decentraliserad form och med individuell äganderätt.”* - sida 69

Citat 3.2 innehar hög interdiskursivitet eftersom andra diskurser kan urskiljas, framförallt den nyliberala diskursen. Diskursen redogör att det finns politiska frågor som är starkt värdeladdade vilket påvisar att det inte råder någon självklar konsensus om vad som är “rätt”

sparandeform för det privata sparandet. Istället problematiserar och ifrågasätter diskursen hur ett kollektivt organiserat system ska byggas upp och förvaltas vilket kan tolkas som spår av den nyliberala diskursen som ställer sig kritisk till den kollektiva sparformen. Diskursen föreslår även att sparformen borde ske i decentraliserad form och med "individuell äganderätt" vilket speglar den nyliberala diskursen eftersom den tydliggör individens rätt till, i detta fall, ägandet. Diskursordningen utgörs av att den nyliberalistiska diskursen och den socialistiska diskursen kämpar om vad som är rätt tillvägagångssätt för sparandeformer. Den socialistiska diskursen tydliggörs då bland annat begreppet *kollektiva* tillämpas. Dock domineras diskursordningen av den nyliberala diskursen eftersom dennes världsåskådning är den som uppnår en form av hegemoni kring vad som är den sanna verkligheten. Det tydliggörs då den främst kritiserar den socialistiska diskursen och istället påvisar fördelar med nyliberalistiska diskursen.

4. SOU 1989:105. *Prövning av industrilokalisering enligt naturresurslagen.*

4.1 "*De förändringar som sker påverkar i allt högre grad vår miljö. Det ställer större krav på den fysiska planeringen. Såväl samhällets organ som de enskilda människorna har ett ansvar för utformningen och vården av den yttre miljön.*" sida 13

Citatet redogör att det råder interdiskursivitet inom diskursen eftersom det speglar den nyliberala diskursen genom att påvisa att enskilda människor har ett ansvar för förvaltandet av miljön samtidigt som den ansvaras av "samhällets organ". Ansvaret handlar dock i detta fall inte direkt om en individs val av välfärd eller sparandeformer, utan ansvar för miljön som enskilda människan bör ta. Att den enskilde ska ta ansvar för miljön förutsätter däremot att han eller hon har fattat ett beslut av den karaktär som kan påverka den. Det råder därmed en hög grad av interdiskursivitet i diskursen.

Dock är det svårt att avgöra diskursordningen eftersom det existerar både socialistisk diskurs som pekar på att samhällets organ har ett ansvar, samt den nyliberalistiska diskursen som lyfter fram enskilda människors ansvar, utan någon form av kamp mellan diskurserna. I grunden handlar utredning om kommuners rätt att tillämpa vetorätt vilket innebär att det är det offentliga som förväntas lösa de politiska samt ekonomiska problemen som uppstår i samhället (Nordgren, 2003). Därmed kan det antas att diskursordningen domineras av socialistisk diskurs.

5. SOU 1999:18. Frågor till det industriella samhället.

5.1 *“För att en demokrati ska sägas fungera måste medborgarna finna sig vara delaktiga. Den föreställda gemenskapen av nationen tycks med andra ord vara ett fundament för det industriella samhällets politiska system.*

Citatet ovan kan antas innehålla låg interdiskursivitet eftersom det i stort sett råder en diskursform. Utdraget påvisar att en demokrati fungerar då medborgarna känner *gemenskap*, vilket utgör en central del inom socialismen (Nordgren, 2003). Kultur genom benämning av gemenskap i form av kollektivt medvetande underordnar individen i förhållande till det kollektiva, det vill säga gruppen. Individen förminskas till en enhet som kännetecknas av kollektivet (Lindqvist, 2004).

5.2 *“Sedan länge har institutionerna varit experter på uppgiften att definiera och tolka kulturarvet. Det industriella samhällets kulturarv och det faktum att varje medborgare faktiskt lever i och med detta arv, kräver att kulturarvsinstitutionerna också förmår bejaka och ta tillvara varje medborgares eget förhållningssätt till sin egen historia, sin egen kulturella identitet (...).”* sida 42

Utdrag 5.2 redogör att ansvaret om att definiera och tolka kulturarvet. Ansvaret har enligt diskursen inte legat på medborgarna vilket bortser från den nyliberala diskursens utgångspunkt. Istället staten ansvarig och involverad i medborgarnas och samhällets kulturarv.

5.3 *“Under industrialismens epok har kulturarvet varit ett viktigt instrument i nationsbyggandet, i strävan efter att skapa en homogen stat uppbyggd kring ett visst mått av konsensus kring vad denna stat är och vad som förenar dess medborgare.”* sida 30

Citat 5.3 påvisar hur diskursen formats utifrån den socialistiska diskursen då den ytterligare belyser gemenskapen bland medborgarna men även staten byggs upp kring ett visst mått av konsensus, vilket kan tolkas som de samhällsnormer vi har att förhålla oss till enligt den socialistiska diskursen. Diskursordningen är genomgående av socialistisk diskursen vilken då anses som den dominerande, eftersom den inte kämpar mot den nyliberalistiska diskursen.

Dataanalytiskt schema

Tabell 1 visar hur diskurserna förhåller sig till analysverktygen som tillämpats i den diskursiva praktiken. Syftet med tabellen är att ge läsaren en konkret överskådlig blick över analysen som genomförts ovan. Då *interdiskursiviteten* varit svår att urskilja, mycket på grund av diskursernas enighet, visar tabellen även graden av interdiskursivitet i utredningarna. Detta för att påvisa att det förekommit men i lägre grad. Graden baseras på hur *tydligt* de två diskurserna framställs i utredningarna.

	Interdiskursivitet	Diskursordning
SOU 1966:51	hög	nyliberal
SOU 1975:50	låg	socialistisk
SOU 1978:13	hög	nyliberal
SOU 1989:105	låg	socialistisk
SOU 1999:18	låg	socialistisk

Tabell 1. Diskursiva praktikens interdiskursivitet & diskursordning.

Sammanfattning diskursiv praktik

En högre grad av interdiskursivitet kan visa på förändringar i samhällsprocesser samtidigt som en låg grad kan innebära att sociala strukturer upprätthålls. Utifrån analysen som genomförts ovan kan det sammanfattas att det diskurserna präglas av interdiskursivitet, men i olika grader. Tre av diskurserna innehöll en lägre grad av interdiskursivitet, en med hög grad och en diskurs utan. Det ska dock åter påpekas att det kan förekomma andra diskurser inom diskurserna som inte studerats ovan, exempelvis välfärds- eller miljödiskurs vilket i så fall skulle kunna leda till att interdiskursiviteten varit högre. Det hade i sin tur inneburit att diskursen varit öppen för andra diskurser än de som urskiljts ovan, vilket mycket väl skulle kunna vara fallet. Det bör därför, återigen, framhållas att analysen fokuserat på den nyliberala diskursen som förväntas kunna påvisa hur studieobjektet medborgare förändrats över tid.

Analysen av diskursernas diskursordning påvisar huruvida utredningarna upprätthåller eller omstrukturerar existerande diskurser (Winther Jörgensen & Phillips, 2002). Fokus i analysen har legat på *hur* de två diskurserna strider inom samma fält för att påvisa den "sanna verkligheten" och att uppnå hegemoni, det vill säga utgöra sig som den dominerande

diskursen med tolkningsföreträde utifrån egen världsbild. Utefter analysen kan det konstateras att det är en förhållandevis jämn fördelning av diskurordningar inom diskurserna och det tycks kunna urskilja relationer mellan interdiskursivitet och diskursordning. Diskurser med hög interdiskursivitet innehåller av nyliberalistisk diskursordning och diskurser med låg interdiskursivitet innehåller en socialistisk diskursordning. Varför utfallet av den diskursiva praktiken ser ut på detta sätt analyseras och förklaras genom den sociala praktiken.

Sammanfattningsvis kan det påvisas att studieobjektet medborgare uppkommer i olika sammanhang i empirin vilket skulle kunna bero på spridningen av de frågor rörande industrin som utredningarna belyser. Begreppet medborgare konstrueras i diskurser där värden som bland annat gemenskap, kollektivet, delaktighet, resursfördelning, välfärdshöjande och fördelningspolitik diskuteras. Dessa ord uppkommer, som tidigare beskrivits, vanligtvis inom socialistiska diskurser där kollektivet är överordnat det individuella. Medborgaren beskrivs som en del av samhället och staten som även bör känna gemenskap och tillhörighet (Nordgren, 2003). I SOU:erna från år 1975, 1989 samt 1999 formar den socialistiska diskursen diskursordningen, den besitter med andra ord tolkningsföreträdet inom diskursen. I utredningen från år 1999 framkommer inga spår av den nyliberala diskursen, som dock angetts ovan kan det finnas spår av andra diskurser som i denna studie inte undersökts.

Samtidigt som den socialistiska diskursen dominerar diskursordningen existerar även den nyliberala diskursen inom två av utredningarna från år 1975 samt 1989, dock i en låg grad av interdiskursivitet. Den låga graden av interdiskursivitet kan antas vara sammanlänkat med att den dominerande diskursordningen är socialistisk karaktär. En låg grad av interdiskursivitet innebär att diskursen är stängd för andra diskurser vilket kan vara ett tecken på upprätthållandet av sociala strukturer (Winther Jörgensen & Phillips, 2002).

I SOU:erna konstrueras medborgaren utifrån begrepp som bland annat individuell äganderätt, enskilda personer, privat konsumtion och privatiserat sparande, vilka associeras med den nyliberala diskursen. Konsumtion och sparande inkluderas mer specifikt inom marknadsdiskursen, men då marknadsdiskursen uppkommit ur den nyliberala diskursen (Nordgren, 2003) finns tydliga kopplingar mellan begreppen som angetts. I utredningarna

från år 1966 samt 1978 dominerar den nyliberala diskursen utredningens diskursordning genom att inneha tolkningsföreträdet inom diskursen samtidigt som det råder en socialistisk diskurs. Samma utredningar innehar en hög grad av interdiskursivitet då det finns en tydlighet om vilka diskurser, i detta fall två, som existerar. Den höga graden av interdiskursivitet kan tänkas vara sammanlänkad med den nyliberala diskursordningen eftersom det krävs en tydlig och hög grad av interdiskursivitet för att kunna utmana och kämpa om en rådande diskursordning som annars tas för givet som den sanna verklighetsbilden. En hög grad av interdiskursivitet kan även visa på att det sker förändringar i samhällsprocesser (Winther Jörgensen & Phillips, 2002).

5.2 Social praktik

I analysen av den sociala praktiken nedan ligger fokus på hur den diskursiva praktiken relaterar till den bredare sociala praktiken vilken den är en del av. Konkret innebär det att analysen redogör den sociala kontext som diskursen existerar i. Analysen av den sociala praktiken avser att förstå diskursernas funktion inom social förändring och upprätthållandet av den sociala ordningen. Det är inom den sociala praktiken studien skulle kunna påvisa något kring den samhällsutveckling som utgör syftet med forskningen (Winther Jörgensen & Phillips, 2002).

Ideologiska föreställningar kan spåras i diskursers form och innehåll eftersom de omfattas av ideologiska processer och strukturer vilket innebär att ideologi finns i diskursordningen, som präglar dessa (Fairclough, 1992). Utifrån vad som framkommit i analysen av den diskursiva praktiken kan det antas att maktrelationer och ideologier präglar de utvalda utredningarna. Samtidigt som en tydlig hegemoni existerar då diskursordningarna kämpar om sin verklighetsbild, finns spår inom den diskursiva praktiken som skulle kunna redogöra en genomgående ideologisk struktur i samhället.

Socialdemokratins anses vara den ideologi som format det svenska välfärdssamhället. Som tidigare nämnts växte välfärdsstaten fram under Socialdemokratins regi. Genom sin politik där reformer, bostadsprogram, försäkringssystem, pensionssystem samt arbetarorganisationer drevs igenom fick den svenska välfärdsstaten benämningen Folkhemmet (Brenner & Bundgaard, 2000; Mörner, 1989; Nordgren, 2003). Att socialdemokratins format den välfärdsstat som även finns idag, men framförallt under

perioden då utredningarna producerades, skulle kunna klargöra den hegemoniska föreställningen som rådde under perioden. Den socialistiska diskursen kan alltså antas utgöra utredningarnas hegemoniska tillstånd, det vill säga det samhällets bild av den "sanna" världsbilden som existerande.

Analys av den diskursiva praktiken påvisade att det förekom interdiskursivitet i utredningarna. Interdiskursivitet med låg grad påvisar ett upprätthållande av sociala strukturer. Då samhället präglas av socialdemokratisk hegemoni vill den socialistiska diskursen inte släppa in andra diskurser med syfte att behålla rådande strukturer. Utredningar med hög grad av interdiskursivitet innehöll tydliga kopplingar till den nyliberala diskursen. En högre grad av interdiskursivitet påvisar förändringar i samhällsprocesser eftersom diskursen är öppen för andra diskurser (Winther Jörgensen & Phillips, 2002). Detta tydliggörs då diskurser med hög interdiskursivitet även är med och kämpar om diskursordningen, det vill säga tolkningsföreträdet.

Som tidigare diskuterats innebär hegemoni "makt över tanken" då det främst handlar om att integrera underordnade klasser, snarare än att dominera dem med våld, för att vinna deras samtycke och därmed erhålla tolkningsföreträdet som den överordnade positionen (Fairclough, 1992). Genom att vinna tolkningsföreträdet erhåller de överordnade möjligheten att bevara strukturer i samhället enligt egna världsbilder. Inom den diskursiva praktiken sker det genom dominans i diskursordningen vilket förklaras genom hegemoniskt syfte att erhålla makt över sina underordnades tankar med tolkningsföreträdet.

6 Resultat & slutsats

Syftet med studien är att studera hur medborgaren diskuteras och konstrueras diskursivt inom utvalda utredningar över en längre period. Studien avser att kunna bidra med en analys kring hur medborgaren, utifrån en nyliberal utgångspunkt, att individualiseras. Denna analys skulle i förlängningen påvisa ett samhällsomvälvande skifte mot en individualistisk stat. För att uppfylla studiens syfte presenterades två frågor som behöver besvaras för att kunna påvisa en samhällsförändring. Detta görs i stycket nedanför.

- *Hur konstrueras begreppet medborgare i SOU:s under perioden mellan 1950-tal till 1990-tal?*
- *Vilka, om några, skillnader i formuleringen kan identifieras mellan perioderna?*

Studiens resultat påvisar att begreppet medborgare konstruerats olika i diskurserna då studieobjektet ritats upp i samband där den diskursiva praktiken innehåller värdeladdade ord ifrån den nyliberala samt socialistiska diskursen. Resultatet visar att de två diskurserna konstruerar medborgaren på skilda sätt genom att tillämpa olika ord som präglar bakomliggande ideologier. I utredningar där diskursordningen antagits av den socialistiska diskursen konstrueras medborgaren främst genom begreppen: kollektivet, gemenskap och delaktighet. Medborgaren ses som en del av samhällets kollektiva enhet, där individen även är underordnad kollektivet samtidigt som han eller hon förväntas vara delaktig. Utifrån den nyliberala diskursen konstrueras medborgaren utefter individuella rättigheter, enskilda personer och privatisering i form av sparande. Medborgaren föreställs som individer med eget ansvar över livet i olika former, exempelvis val av sparandeformer.

Resultatet pekar dock inte mot det samhällsskifte som avsetts studeras. Det finns ingen tydlig koppling mellan årtalens ökning och ett större omfattande skifte mot ett individualistiskt samhälle vilket innebär att analysen inte belägg nog för att kunna peka på ett skifte. Enligt tabell 1, visas åter nedan, ändras inte diskursordning gradvis. Istället innehar utredningarna från år 1966 samt 1978 en nyliberal diskursordning. Enligt tidigare forskning som redogjorts i studien (Nordgren, 2003; Blomqvist, 2004; Karlsson, 2017) borde de första diskursordningarna domineras av socialistisk diskurs och den nyliberala borde dominera utredningarna från år 1989 och 1999. Baserat på resultatet, kan studien inte uttala sig eller påvisa att det skett en ökning mot ett individualistiskt samhälle.

	Interdiskursivitet	Diskursordning
SOU 1966:51	hög	nyliberal
SOU 1975:50	låg	socialistisk
SOU 1978:13	hög	nyliberal
SOU 1989:105	låg	socialistisk
SOU 1999:18	låg	socialistisk

Tabell 1. *Diskursiva praktikens interdiskursivitet & diskursordning.*

Det bör klargöras att studien inte avvisar tidigare forskning som pekar på ett samhällsskifte mot individualismen. Att studiens utfall resulterat enligt ovan beror på faktorer så som begränsat empiriskt underlag att studera. Vidare förmår studien att redogöra en kritisk diskursanalys där förhållandet mellan två diskurser, socialistisk och nyliberal, existerar inom samma diskurs. Vars grad av existens, interdiskursivitet, kan enligt studien antas forma av diskursordningens utfall. Resultatet visar att i diskurser som är öppna för andra diskurser kan samhällsprocesser förändras och uppnå hegemoni. Samtidigt försvårar diskurser med låg interdiskursivitet möjligheten för andra diskurser att ta plats inom diskursen och erhålla diskursordningen. Genom att stänga diskursen för andra tolkningar säkerställer den rådande diskursordningen att erhålla tolkningsföreträdet och uppnå hegemoni.

Tabell 1 antyder ett visst samband mellan hög interdiskursivitet och den nyliberalistiska diskursordningen. Resultatet kan tolkas som att det funnits utrymme för den nyliberala diskursen att ta plats inom den annars djupt präglade socialistiska diskursen som förts utifrån den ideologiska socialdemokratin. För att den nyliberala diskursen ska forma diskursordningen krävs det att interdiskursiviteten är tydlig och i hög grad för att kunna kämpa om tolkningsföreträdet. Tabellen visar även att vid socialistisk diskursordning är interdiskursiviteten låg vilket påvisar att den begränsar andras diskurser möjligheter att ta sig in för att vidare strida om tolkningsföreträdet. Det tyder på att diskursordningen avser att upprätthålla rådande strukturer och behålla tolkningsföreträdet genom hegemoni. Sammanfattningsvis kan det antas att inom diskurserna med nyliberalistisk diskursordning det råder förändringar inom samhällsprocesser samt att socialistisk diskursordning avser att upprätthålla sociala strukturer.

6.1 Diskussion och vidare forskning

Forskningsfrågan hänvisar till perioden med start från 1950-talet. Den observante läsaren har förmodligen kommit till insikt om att det inte finns någon utredning från 50-talet som presenterats i analysen ovan. Utifrån de sökkriterier som presenterades i metoddelen, påträffades ingen utredning under perioden. Faktumet att det inte kan identifieras en SOU rörande industrin under den period då välfärdsstaten växte fram och expanderades kan uppfattas som egendomligt. Hur kan staten undgå att tillsätta en utredning över ett område som är i stort behov av strukturering och statligt stöd under dess allra tidigaste skede? Det är dock alltid lätt att vara efterklok. Kanske insågs det inte vilken viktig roll industrin skulle

spela i uppbyggnaden av välfärdsstaten och den svenska ekonomin. För framtida forskning inom ämnet kan det vara intressant att undersöka synonymer till medborgaren. Genom att studera begrepp som *arbetare* eller *lönetagare* skulle studien ta de ideologiska och hegemoniska teorierna ett steg djupare ner i analysen kring ett eventuellt samhällskifte. Att genom en kritisk diskursanalys, undersöka reformer som genomförts under en längre tidsperiod kan påvisa hur diskurserna och begreppen bekräftats och vunnit laga kraft.

7 Referenser

- Almqvist, R. (2004). Två decennier med "New Public Management" - Succé eller fiasko? *Kommunal ekonomi och politik*, 8(4), 7-24.
- Beck, U. (1998). *Risksamhället*. Göteborg: Daidalos AB
- Bergström, G. & Boréus, K. (2005). *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur.
- Blomqvist, P. (2004). The Choice Revolution: Privatization of Swedish Welfare Services in the 1990s, *Social Policy & Administration*, 38(2), 139-155.
- Blume, E. (2013, 20 juni). Kritiserad näringslivsmodell tar plats i vården. *Dagens Nyheter*. Hämtad 2016-09-29, från <http://www.dn.se/nyheter/sverige/kritiserad-naringslivsmodell-tar-plats-i-varden/>
- Burr, V. (2015). *Social Constructionism*. 3 ed. London: Routledge
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., & Wängnerud, L. (2012). *Metodpraktikan*. 4 ed. Stockholm: Norstedts Juridik
- Fairclough, N. (Ed.). (2010). *Critical Discourse Analysis*. 2 ed. London: Routledge
- Fairclough, N. (1993). Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: the Universities. *Discourse and Society*, 4(2), 133-168.
- Fairclough, N. (2000). Discourse, social theory and social research: the discourse of welfare reform. *Journal of Sociolinguistics*, 4(2), 163-195.
- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. In T. Van Dijk (Ed.), *Discourse as Social Interaction* (s. 258-284). London: SAGE Publications Inc
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity
- Fairclough, N. (2015). *Language and Power*. 3 ed. London: Routledge
- Fairclough, N. (2000). *New Labour, New Language?* London: Routledge
- Forsell, A., & Jansson, D. (2000). *Idéer som fångslar: Recept för en offentlig reformation*. Malmö: Liber Ekonomi
- Foucault, M. (1972). *Vetandets arkeologi*. Staffanstorps: Cavefors

Institutet för Näringslivsforskning. (2006). *IUI-IFN*. Hämtad 2016-11-01, från http://www.ifn.se/direktlankade_sidor/iui

Karlsson, T. S. (2017). Shaping npm: Social democratic values at work. In I. Lapsley & H. Knutsson (Eds.), *Modernizing the public sector: Scandinavian perspectives*. London: Routledge

Kymlicka, W. & Norman, W. (1994). Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory. *Ethics*, 104(2), 352-381.

Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso

Laclau, E. & Mouffe, C. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. 2 ed. London: Verso

Leca, J. (1992). Questions on Citizenship. In C. Mouffe (Ed.), *Dimensions of Radical Democracy* (s. 17-32). London: Verso

Lindqvist, M. (2004). Diskursteori och etnologi. *RIG- Kulturhistorisk tidskrift*, 87(1), 19-36.

Lübcke, P. (Red.). (1988). *Filosoflexikonet - Filosofer och filosofiska begrepp från A till Ö*. Stockholm: Forum AB.

Merriam, S. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Miller, P. A. (1998). The Classical Roots of Poststructuralism: Lacan, Derrida, and Foucault. *International Journal of the Classical Tradition*, 5(2), 204-225. doi: 10.1007/BF02688423

Mouffe, C. (1992). Democratic Citizenship and the Political Community. In C. Mouffe (Ed.), *Dimensions of Radical Democracy* (s. 225-239). London: Verso.

Mörner, M. (1989). The Swedish Model: Historical perspectives. *Scandinavian Journal of History*, 14(4), 245-267.

Nordgren, L. (2003). *Från patient till kund: Intåget av marknadstänkande i sjukvården och förskjutning av patientens position* (Doktorsavhandling, Lund studies in Economics and Management, 77). Lund: Lund Business Press.

Norén, L. (2000). Offentliga marknader och brukarinflytande. *Kommunal ekonomi och politik*, 4(1), 7-29.

Norrby, C. (2004). *Samtalsanalys*. 2 ed. Lund: Studentlitteratur

- Olofsson, A., & Öhman, S. (2009). *Risker i det moderna samhället*. Lund: Studentlitteratur
- Potter, J. & Wheterell, M. (1987). *Discourse and social psychology*. London: Sage
- Regeringskansliet. (2008). *Regeringskansliet genom tiderna*. Stockholm: Regeringskansliet.
<http://www.regeringen.se/49bb57/contentassets/7f9d827dd80c4008a59b031f45620ab0/regeringskansliet-genom-tiderna>
- Svenska Akademien. (2015). *Svenska Akademiens Ordlista över svenska språket*. 14 ed. Stockholm: Norstedts
- SOU 1966:51. *Framtidsperspektiv för svensk industri 1965-1980: 1965 års långtidsutredning*. Stockholm: Esselte AB.
- SOU 1975:50. *Internationella koncerner industriländer: Samhällsekonomiska aspekter*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- SOU 1978:13. *Kapitalmarknaden i svensk ekonomi: Hushållssparande & skatteregler, aktiemarknaden och industrins finansiering*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- SOU 1989:105. *Prövning av industrilokalisering enligt naturresurslagen*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- SOU 1999:18. *Frågor till det industriella samhället*. Stockholm: Fakta Info Direkt.
- Turner, B. S. (1990). Outline of a Theory of Citizenship. *Sociology*, 24(2), 189-217.
- Walzer, M. (1991). The Civil Society Argument. In C. Mouffe (Ed.), *Dimensions of Radical Democracy* (s. 89-107). London: Verso.
- Winther Jörgensen, M. & Phillips, L. (2002). *Discourse Analysis as theory and method*. London: SAGE Publications Inc
- Winther Jörgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Zillén, K. (2015, 4 oktober). Läkare, lärare mest missnöjda med styrning. *Sydsvenskan*. Hämtad 2016-09-29, från <http://www.sydsvenskan.se/2015-10-04/lakare-larare-mest-missnojda-med-styrning>